Михайло Ковальчук

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України

На підставі спогадів і архівних документів відтворено історію збройного протистояння між військовими силами Центральної Ради та прихильниками радянської влади у Катеринославі в січні 1918 р. Показано вплив політичної боротьби на розгортання збройного конфлікту, докладно висвітлено перебіг військових операцій.
Ключові слова: українська революція, Українська Центральна Рада, Українська Народна Республіка, радянська влада.

Mikhailo Kovalchuk
Military fighting in Ekaterinoslav (January 1918)
On the basing of memories and archival documents author researches the history of military confrontation between armed forces of Centralna Rada and proponents of soviet power in Ekaterinoslav in January of 1918. Author investigates the influence of political struggle for the launch of armed conflict, reconstructs in details the course of military actions.
Key words: Ukrainian revolution, Ukrainian Centralna Rada, Ukrainian People's Republic, soviet power.

ЗБРОЙНА БОРОТЬБА В КАТЕРИНОСЛАВІ (СІЧЕНЬ 1918 р.)

Перша українсько-радянська війна 1917—1918 рр. й досі залишається «білою плямою» в історії національно-визвольних змагань. У радянські часи дослідження цієї теми було неможливим через державно-адміністративні перепони, створені з ідеологічних причин. Тривалий час українські дослідники, не маючи доступу до архівних документів, також не могли займатися повноцінним вивченням історії збройного конфлікту між Центральною Радою та Раднаркомом. Нариси з історії українських збройних сил 1917—1921 рр. містили лише уривчасті, здебільшого неточні відомості з цієї теми[1]. В сучасній історіографії, незважаючи на часті звертання науковців та публіцистів до проблематики національно-визвольної боротьби, перша українсько-радянська війна не знайшла належного висвітлення. В історичній літературі домінують загальні відомості з цієї теми, запозичені з праць діаспорних або й радянських дослідників. Кілька нарисів з історії збройного конфлікту між Раднаркомом та Центральною Радою, надруковані упродовж останніх десятиліть, не вийшли за межі науково-популярного жанру[2] або ж через фрагментарність і величезну кількість фактологічних помилок не можуть вважатися повноцінними науковими дослідженнями[3]. Відтак, чимало важливих, визначальних подій першої українсько-радянської війни донині залишається в тіні бою під Крутами. До таких, зокрема, належить і дводенне протиборство між прихильниками Центральної Ради та Раднаркому в Ка-

---

1 *Див.: Прохода В. Вождь та військо // Збірник пам'яти Симона Петлюри (1879—1926). — Прага: Накладом Міжорганізаційного комітету для вшанування пам'яти Симона Петлюри в Празі, 1930. — С.109—148; Історія українського війська (від княжих часів до 20-х рр. XX ст.) / Під ред. І. Крип'якевича, Б. Гнатевича, З. Стефаніва та ін. — Львів: Вид-во І. Тиктора, 1936. — 804 с.; Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917—1921. — Вінніпег, 1954. — 206 с.*

2 *Романчук О. Ультиматум. Хроніка одного конфлікту між Раднаркомом РСФСР і Центральною Радою. — К.: Знання, 1990. — 62 с.*

3 *Див.: Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 — березень 1918). — Київ, Львів, 1996. — 376 с.; Його ж. Українські збройні сили. Березень 1917 — листопад 1918 (організація, чисельність, бойові дії). — К.: Темпора, 2009. — 480 с.*

теринославі, яке суттєво вплинуло на перебіг збройної боротьби в Україні в січні 1918 р.

Катеринослав на час революції був одним з головних центрів політичного життя Наддніпрянщини й Північного Приазов'я. У промислово розвинутому місті налічувалося кілька десятків тисяч робітників, значна частина яких брала активну участь у революційних подіях. Наприкінці 1917 р. радянський уряд відводив катеринославському пролетаріатові важливу роль в організації військових операцій проти донської «контрреволюції» на чолі з Олексієм Каледіним. Але встановлення в Катеринославі радянської влади було прямим викликом урядові Української Народної Республіки. Якщо появу в Харкові загонів Раднаркому наприкінці грудня 1917 р. більшовики пояснювали необхідністю організації бойових дій проти Каледіна, то захоплення Катеринослава радянськими військовими силами робило конфлікт Раднаркому з Центральною Радою незворотнім. Невипадково вуличні бої, що спалахнули в Катеринославі між прихильниками радянської влади та уряду УНР на початку січня 1918 р., були особливо запеклі. Тож, спираючись на документи й спогади сучасників, ми спробували реконструювати перебіг цього першого повномасштабного збройного зіткнення в історії українсько-радянського конфлікту.

Наприкінці 1917 — на початку 1918 рр. становище у Катеринославі було надзвичайно загостреним. Більшовики, маючи більшість у Раді робітничих й солдатських депутатів, виступали за встановлення в місті радянської влади. Формально Катеринослав залишався під українською владою, але фактично Рада робітничих і солдатських депутатів ігнорувала розпорядження уряду УНР. Наприкінці грудня 1917 р. з ініціативи місцевих більшовиків та анархістів було створено військово-революційний штаб та військово-революційне бюро, які намагалися здійснювати керівництво частинами катеринославської залоги. Вже 1 січня 1918 р. Рада заявила про намір діяти «у повній одностайності з усіма військово-революційними силами, що оперують проти Каледіна». Катеринослав було оголошено «на становищі військово-революційної бази пролетаріату і селянських сил, що мобілізуються проти Каледіна»[4]. 4 січня цю постанову було опубліковано в катеринославській пресі. А вже наступного дня місцевий більшовицький часопис «Зоря» закликав Раду робітничих і солдатських депутатів

взяти владу в місті до своїх рук і повідомив про зайняття радянськими загонами наркома Владимира Антонова-Овсієнка Лозової, Павлограда і Синельникового[5].

Але керівники катеринославських більшовиків на чолі з Еммануїлом Квірінгом уникали збройного конфлікту з урядом Української Народної Республіки, сподіваючись, що влада в місті перейде до Ради без бою. Лише настрій робітників найбільшого у Катеринославі промислового підприємства — Брянського заводу — мимоволі підштовхував декого з них до дій. Серафима Гопнер у спогадах визнавала: «Вже доводилося рахуватися з тим, що озброєні брянці, не дочекавшись наказу Військово-революційного штабу, організованого спеціально для керівництва збройною боротьбою, виступлять передчасно»[6]. Втім, керівники штабу сподівалися, що навіть в разі передчасного виступу на допомогу повсталим наспіють радянські загони В. Антонова-Овсієнка.

31 грудня нарком В. Антонов-Овсієнко доручив Павлу Єгорову, загін якого просувався в напрямку Лозова — Павлоград — Синельникове, домовитися з катеринославським військово-революційним штабом про організацію повстання у місті. У перших днях січня В. Антонов-Овсієнко отримав листа від члена катеринославського військово-революційного штабу, анархіста Давида Гопнера. Останній прохав виділити червоногвардійцям Катеринославу кілька панцерників і скаржився на нерішучість місцевих більшовицьких керівників. Нарком повторно доручив П. Єгорову, загін якого вже зайняв Павлоград і Синельникове, організувати повстання у Катеринославі[7]. Виходячи з повідомлень катеринославських більшовиків, В. Антонов-Овсієнко оцінював співвідно-

---

4 *Великая Октябрьская Социалистическая революция на Украине. Февраль 1917 — апрель 1918 гг. Сборник документов и материалов: в 3-х т. — Т. 3. — К.: Политиздат, 1957. — С. 81; Революционное движение в военных округах. Март 1917 г. — март 1918 г. — М.: Наука, 1988. — С. 406.*

5 *Великая Октябрьская Социалистическая революция на Украине. — Т. 3... — С. 82—83; Гопнер С. Від березня 1917 до березня 1918 року // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні. — К.: Політвидав, 1987. — С. 253.*

6 *Центральний державний архів громадських об'єднань (далі — ЦДАГО) України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 290. — Арк. 58.*

7 *Государственный архив Российской Федерации (далі — ГАРФ). — Ф. 8415. — Оп. 1. — Д. 4. — Л. 69, 71; Антонов-Овсеенко В. Записки о гражданской войне. — Т. 1. — М., 1924. — С. 99.*

шення сил в місті таким чином: «У Катеринославі 5000 червоної гвардії й Сердюцький полк, симпатії якого на нашому боці. Проти нас до 1500 гайдамаків, артилерія нейтральна»[8]. Нарком не мав сумнівів, що прихильники Центральної Ради не зможуть протистояти об'єднаним силам радянських загонів і місцевим робітничим загонам червоної гвардії.

Та навіть за присутності на Катеринославщині військових сил Раднаркому керівники катеринославських більшовиків не зважувалися на збройний переворот у своєму місті. Місцеві анархісти вже готувалися самотужки організувати повстання, коли на початку січня з Петрограда повернувся один з чільних катеринославських більшовиків, Василь Аверін. Колишній робітник Брянського заводу, він був членом РСДРП(б) з довоєнним стажем, брав активну участь у революційних подіях, зокрема й у російській столиці. Рішучий прихильник збройного перевороту, В. Аверін відразу ж взяв до своїх рук справу підготовки повстання у Катеринославі[9].

Зі складу військово-революційного бюро було виключено представників українських організацій, а саме бюро перейменовано на військово-революційний комітет. До складу ВРК увійшли анархісти Гаврило Грінбаум (голова) і Д. Гопнер, більшовики В. Аверін, С. Гопнер та Яков Епштейн. Повстання планувалося підняти відразу ж після різдвяних свят, як тільки робітники вийдуть на заводи. З командиром радянського загону в Лозовій (Єгоровим) було домовлено, що збройний виступ відбудеться 10 січня 1918 р.[10].

Спільно з президією Ради робітничих і солдатських депутатів ВРК намітив заходи для мобілізації усіх військових сил у Катеринославі проти Центральної Ради. Безпосереднє керівництво «революційними» загонами покладено на військово-революційний штаб, який відразу ж оголосив, що усі катеринославські робітники й

---

[8] *Антонов-Овсеенко В. Записки о гражданской войне. — Т. 1... — С. 98—99; Директивы командования фронтов Красной армии (1917—1922 гг). Сборник документов: в 4-х т. — Т. І. — М.: Воениздат, 1971. — С. 27 — 28.*

[9] *Аверин В. Борьба за советскую власть (Катеринослав 1917—1918 г.) // Пятая годовщина Октябрьской революции. 1917 — октябрь — 1922. — Катеринослав, 1922. — С. 84; Потапов М. На шляху широкім. — К., 1961. — С. 118—119; ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1155. — Арк. 44.*

[10] *ГАРФ. — Ф. 8415. — Оп. 1. — Д. 4. — Л. 87; Антонов-Овсеенко В. Записки о гражданской войне. — Т. 1... — С. 106.*

вояки «мобілізуються і за першим наказом військово-революційного штабу мають бути готовими до виступу». Без відома штабу заборонялися будь-які пересування військових частин. Крім того, усіх начальників і командирів частин катеринославської залоги було оголошено звільненими з посад, а воякам запропоновано негайно приступити до виборів командного складу[11]. Начальник залоги міста полковник Нестор Каратєєв, хоча й ставився вороже до більшовиків, не міг протидіяти розпорядженням військово-революційного штабу.

Оскільки розпропагандовані 228-й, 229-й і 271-й запасні полки (колишньої російської армії) на цей час вже остаточно розклались, єдиною військовою силою в розпорядженні ВРК залишалася червона гвардія. Найбільший червоногвардійський загін створено на Брянському металургійному заводі. Червона гвардія існувала також на трубопрокатному заводі, на заводах Рудзького, Гантке, «Шодуар», «Сиріус» та ін. Всього, у Катеринославі налічувалося близько 2 000 червоногвардійців. Напередодні різдвяних свят усім робітникам, які співчували радянській владі, було видано рушниці[12].

Оскільки командир катеринославської червоної гвардії Трофим Бондарьов виїхав до Росії, керівництво червоногвардійцями перейшло до рук Михаїла Потапова, начальника загальноміського штабу червоної гвардії. Залізничник за фахом, 29-річний росіянин Михаїл Потапов уславився як енергійний організатор робітничих формувань, хоча й не мав жодного військового досвіду[13]. Керівництво червоногвардійськими загонами здійснювали 4 районні штаби. Перший, що діяв на Брянському заводі, був найчисельнішим. Другий штаб було створено в Амур-Нижньодніпровську, на лівому березі Дніпра. Третій охоплював невеличкі підприємства, а четвертий керував червоногвардійцями-латишами, які працювали на різних заводах і фабриках міста.

---

11 *Кошелев С. Борьба за власть // Борьба за Советы на Екатеринославщине. Сборник воспоминаний и статей. — Днепропетровск, 1927. — С. 122; Октябрь в Екатеринославе (Сборник документов и материалов). — Днепропетровск, 1957. — С. 244—245.*

12 *Державний архів Дніпропетровської області (далі — ДАДО). — Ф. П-24. — Оп. 1.— Спр. 348. — Арк. 5.*

13 *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1215. — Арк. 119; Державний архів Дніпропетровської області. — Ф. Р-3493. — Оп. 1. — Спр. 25. — Арк. 75.*

Військові сили Центральної Ради у Катеринославі складались з частин 3-ї Катеринославської дивізії, яка перебувала на стадії формування. Оскільки начальник дивізії полковник Петро Черський так і не прибув на місце служби, замість нього було призначено підполковника Дмитра Абриньбу. 32-річний офіцер-генштабіст, Дмитро Абриньба походив з дворян Полтавської губернії. Отримавши під час служби в російській армії численні ордени та бойові відзнаки, в 1917 р. він приєднався до українського руху й командував українізованими частинами[14]. За свідченням сучасника, Д. Абриньба був палким українським патріотом і водночас рішучим противником «демократизації» армії[15].

Формування Катеринославської дивізії гальмувалося через нестачу людей й відсутності коштів. 9-й Сердюцький полк ім. П. Орлика (командир — Чекаленко) налічував 2 000 багнетів, 10-й Гайдамацький полк (командир — поручник Сергій Єфремов) — лише 1 000. Гарматна бригада, що формувалася з підрозділів 5-го запасного гарматного дивізіону, а також 130-ї, 40-ї, 59-ї й 58-ї легких позиційних батарей для стріляння по повітряному флоту, була нечисленною (її командир, полковник Володимир Первозванський також не прибув на місце служби). Командувач Одеським військовим округом наказав звести 228-й, 229-й і 271-й запасні полки в один полк і підпорядкувати його командиру 3-ї Катеринославської дивізії. Управління 5-ї запасної бригади належало розформувати, а її майно та особовий склад влити до Катеринославської дивізії. Крім того, до складу дивізії мала увійти 480-та ополченська дружина, переформована в батальйон. Але ці частини й підрозділи вже фактично не підлягали наказам української влади.

Настрій української залоги був несприятливим для уряду УНР. Сердюцький полк ім. П. Орлика проголосив нейтралітет в політичної боротьбі. «Мене послали до «сердюків» і я всю ніч під Різдво проводив з ними бесіди, — згадував один з катеринославських більшовиків. — Все ж вони не дали згоди піти за нами, але запевнили, що в разі виступу гайдамаків вони ні за нас, ні проти нас не

---

[14] *Российский государственный военно-исторический архив (далее — РГВИА). — Ф. 409. — Оп. 1. — П/с. 396а. — Л. 1об. — 9; Там само. — Ф. 2067. — Оп. 1. — Д. 2986. — Л. 157.*

[15] *Див.: В обличчу памяти борців // Літопис червоної калини. — 1932. — Ч. 4. — С. 22.*

підуть»[16]. В 10-му Гайдамацькому полку лише частина вояків була готова битися з більшовиками.

Крім регулярних військових частин, у Катеринославі існували добровольчі вільно-козачі формування. Сформований братами Горобцями робітничий курінь налічував 700 осіб, загін Вільного козацтва в Амур-Нижньодніпровську — близько 200[17]. На відміну від більшості вояків української залоги, козаки були сповнені рішучості боронити Центральну Раду від більшовиків. Серед них було чимало фронтовиків, знайомих з військовою справою. У прилеглих селах (Діївка, Сухачівка, Нові Кодаки та ін.) налічувалося не менше 200 Вільних козаків, в сусідніх Новомосковському та Верхньодніпровському повітах також існували вільно-козачі осередки[18].

Вважаючи свої сили недостатніми для збройного зіткнення з більшовиками, представники української влади очікували допомоги з Києва чи Одеси. Але 9-та кавалерійська дивізія, спрямована до Катеринослава, так і не прибула. За наказом командувача Одеського військового округу генерала Юрія Єлчанінова, підполковнику Д. Абриньбі було підпорядковано дислоковані в Херсоні та Миколаєві 44-й і 45-й запасні полки. Але обидва полки були радше натовпом розпропагандованих вояків, які бажали якомога швидше демобілізуватися. Підрозділи 11-го Українського полку й панцерники перебували в Олександрівську, а формування 12-го полку лише поволі починалося в Маріуполі. Щоправда, до складу 3-ї Катеринославської дивізії належав ще 2-й кінний полк ім. І. Сірка (командир — штабс-капітан Янчевський). Цей полк було сформовано наприкінці грудня 1917 р. з

---

16 *Новіков А. Катеринославський Жовтень // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні. — К.: Політвидав, 1987. — С. 261.*

17 *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 320. — Арк. 20; Там само. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 833. — Арк. 186; Там само. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1091. — Арк. 122; Суханов А. «Заднепровье» (1913—1917 гг.) // Летопись революции. — 1923. — № 4. — С. 111.*

18 *ДАДО. — Ф. Р-3493. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 10—11; Горб А. Червона гвардія м. Катеринославу (Дніпропетровське) в боротьбі за владу Рад. — Б.м.в., 1933.— С. 47; Різників З. З історії УВК в Новомосковському повіті // Українське козацтво. — 1978. — Ч. 1—2 (46—47). — С. 31; Авраменко Н. Спомини запорожця. — К.: Темпора, 2007. — С. 221; Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі — ЦДАВО) України. — Ф. 5235. — Оп. 1. — Спр. 1596. — Арк. 18.*

чотирьох маршових сотень 8-го запасного кінного полку в Новогеоргіївську.

Українські діячі та борці за «пролетарську революцію» не могли передбачити вислід майбутнього збройного зіткнення на вулицях Катеринослава. Будь-які цифри щодо чисельності військових сил обох сторін були умовними: настрій бійців важив більше, аніж їхня кількість. Українська залога чисельно переважала сили ВРК, але заледве третина вояків погоджувалась виступити проти більшовиків. Водночас далеко не всі з кількох тисяч катеринославських червоногвардійців бажали проливати свою чи чужу кров в ім'я влади Рад. Ті ж, хто був готовий до кровопролиття, здебільшого погано володіли зброєю й не мали належного військового вишколу.

Організатори повстання розраховували на допомогу з боку радянських загонів В. Антонова-Овсієнка. Але місто, якому судилося в найближчі дні стати ареною збройної боротьби, було розташоване на правому березі Дніпра, а радянські загони перебували на лівому. Залізничний міст через Дніпро знаходився у північній частині Катеринослава, однаково віддалений від розміщених в центрі міста українських військ й зведеного за межами передмістя Брянського заводу, головної цитаделі революціонерів. Міст сполучав Катеринослав з Амур-Нижньодніпровським, який зі сходу огинала річка Самара, що впадала в Дніпро нижче за течією. Біля ст. Ігрень обидва її береги з'єднував залізничний міст. Повсталим потрібно було взяти під свій контроль Амур-Нижньодніпровськ, а також мости через Дніпро і Самару, щоб ешелони з радянськими загонами могли дістатися до Катеринослава. Це завдання могло виявитися заважким для червоної гвардії, якби озброєним робітникам протистояв вмілий і організований противник.

Прагнучи зміцнити свої сили, підполковник Д. Абриньба вирішив перевезти до Катеринослава один з панцерників, які знаходилися в Олександрівську. Довідавшись про це, у головному штабі катеринославської червоної гвардії вирішили відібрати машину ще на під'їзді до міста. «Ми виставили засади на станціях Ігрень і Нижньодніпровськ з тим, щоб при появі ешелону з бронемашиною затримати його і забрати броньовик, — згадував Михаїл Потапов. — Але ми прорахувались. Ми сподівалися, що автобронема-

шина міститиметься на відкритій платформі, але виявилось, що вона була поставлена у великий закритий вагон»[19]. Ввечері 6 січня панцерник прибув до Катеринослава. Це був «Гуркіт» (рос. «*Грохот*») — броньована машина марки «Рено», озброєна двома кулеметами і невеличкою траншейною гарматою.

Панцерник було розміщено в гаражі пожежної частини, неподалік вокзалу. Вже наступного дня «Гуркіт» почав патрулювати довжелезний Катеринінський проспект, головну вулицю міста. Заклопотані приготуванням до Різдва перехожі не надто зважали на броньовану машину, зате організаторів повстання її поява надзвичайно занепокоїла. «Панцерник, чесно кажучи, був поганенький, згори відкритий, але моральне значення його було величезним», — свідчив Е. Квірінг[20].

На час різдвяних свят підприємства не працювали, і переважна більшість робітників перебували вдома. У Раді робітничих і солдатських депутатів побоювались, що українські війська скористаються моментом, щоб захопити Брянський завод, на якому перебувала лише сотня червоногвардійців. Один з чільних катеринославських більшовиків, А. Новіков, згадував: «В Раді я застав т. Ройзенмана, який нервово ходив по кімнаті. Потім стали збиратися ще члени президії і революційного комітету. Почали радитись: як бути, що зробити з броньовиком? В цей час до нас приходить завідуючий гаражем — «дідусь», як його всі називали, і каже, що броньовик стоїть у нього в гаражі. Броньовик, казав він, на ходу, його можна вивезти, охороняє його варта з 4-х гайдамаків з офіцером»[21].

Будинок пожежної частини, де стояв панцерник, знаходився неподалік губернаторського палацу, який займала Рада робітничих і солдатських депутатів. Відтак, було вирішено відправити на розвідку надійну людину, здатну не викликати підозр і за допомогою алкоголю «знешкодити» охоронців. Виконати це завдання зголосився рядовий 152-ї команди ви здоровців Ільченко — матрос, що співчував більшовикам. «Дідусь» відразу ж провів від-

---

19 *Потапов М. Червона гвардія Катеринослава // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні. — К.: Політвидав, 1987. — С. 275.*

20 *Квиринг Э. Некоторые поправки к воспоминаниям о Екатеринославском Октябре // Летопись революции. — 1928. — № 2(29). — С. 141.*

21 *Новіков А. Катеринославський Жовтень. — С. 262.*

чайдуха до гаража[22]. Оскільки настрій в охорони був святковий, в хід швидко пішло вино, яке Ільченко приніс з собою й гостинно запропонував українським воякам. Більшовики напружено чекали звісток в Раді робітничих і солдатських депутатів. Один з них так описував подальші події: «Через годину, не більше, повертається тов. Ільченко і каже: «Ура, хлопці, — клює, робота піддається, гайдамаки випили і ще можуть випити». Момент був вдалий, і було вирішено ще раз відправити Ільченка в гараж, давши йому на допомогу загін, який мав захопити панцерник»[23]. Загін складався з кількох десятків червоногвардійців, а також бойовиків від Бунду та дружини анархістів.

Озброєні робітники залягли в садку біля пожежної частини, поки Ільченко продовжував «частувати» охоронців. Коли ж українські вояки остаточно втратили пильність, червоногвардійці за умовним знаком Ільченка зі зброєю напоготові увірвалися до гаража. Заскочених зненацька охоронців і «дідуся», який імітував опір викрадачам, робітники зв'язали, позатикавши їм роти ганчірками[24]. Завівши мотор, панцерник викотили на вулицю. Лише коли «Гуркіт» забуксував у снігу, частина охорони, що перебувала в караульному приміщенні на другому поверсі, помітила викрадачів і відкрила їм вслід безладний вогонь[25]. Одного з червоногвардійців було смертельно поранено, поки мотор машини встигли знову завести, й панцерник виїхав на бруківку.

Оскільки не всі бойовики могли розміститися на панцернику, більша їх частина вирушила до Брянського заводу пішки. В районі Озерного базару групу червоногвардійців затримала українська стежа. Тим часом «Гуркіт» безперешкодно дістався Брянського заводу. Червоногвардійці загнали броньовану машину у снарядно-пресовий цех, подалі від сторонніх очей. На випадок несподіванок на заводі було встановлено бойове чергування й розставлено кулемети[26].

---

22 *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1416. — Арк. 24; Там само. — Спр. 1099. — Арк. 21; ДАЛО. — Ф. Р-3493. — Оп. 1. — Спр. 25. — Арк. 82.*

23 *Кошелев С. Борьба за власть... — С. 123.*

24 *ДАДО. — Ф. Р-3493. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 5—6; Новиков А. Катеринославський Жовтень... — С. 263.*

25 *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1155. — Арк. 45; Там само. — Спр. 1091. — Арк. 112.*

Місцезнаходження викраденого панцерника не залишилось таємницею для українського командування. 8 січня підполковник Д. Абриньба звернувся до Ради робітничих і солдатських депутатів з проханням повернути броньову машину, викрадену робітниками Брянського заводу. Але Рада відповіла, що брянці їй не підкоряються. «День минув у чеканні сигналу про виступ. Чекали нападу гайдамаків», — згадував І. Семенов, член загальноміського штабу червоної гвардії[27].

Переконавшись, що мирно полагодити інцидент не вдасться, підполковник Абриньба почав готуватися до збройного зіткнення. Та марно старшини в українських полках намагалися роз'яснити воякам цілі боротьби з більшовиками. Орликівці й більшість гайдамаків дотримувалися нейтралітету, настрій гарматчиків також був ненадійним[28]. Не більше 150-200 вояків, переважно гайдамаків, були готові захищати уряд УНР від більшовиків. У робітничих районах було мобілізовано Вільне козацтво; до міста викликано вільно-козачі відділи з Діївки та Сухачівки.

Складені з добровольців бойові відділи зайняли телеграф, пошту, вокзал і центральну телефонну станцію. На дахах деяких будинків на Катеринінському проспекті було встановлено кулемети. Викликані з Діївки та Сухачівки вільні козаки закріпилися на Озерному базарі, неподалік вокзалу. Таким чином, військові сили Центральної Ради блокували райони, які з'єднували центр міста з Чечелівкою, Кайдаками і Брянським заводом. Рада, ВРК і штаб червоної гвардії, що знаходилися в губернаторському палаці, опинилися відрізаними від своєї основної бази — Брянського заводу. Увесь район до Аптекарської балки й Керосинної вулиці в бік Чечелівки охоронявся українськими стежами. Три 3-дюймові гармати, взяті з 2-ї батареї 5-го запасного гарматного дивізіону,

---

[26] *ДАДО. — Ф. Р-3493. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 5—6; Там само. — Спр. 23. — Арк. 7—8; ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1099. — Арк. 22; Кошелев С. Борьба за власть. — С. 124; Горб А. Червона гвардія м. Катеринославу (Дніпропетровське) в боротьбі за владу Рад. — 1933. — С. 61—62.*

[27] *Семенов І. Незабутнє // Борці за Жовтень розповідають (Спогади учасників боротьби за владу Рад на Катеринославщині). — Дніпропетровськ, 1957. — С. 242.*

[28] *Аверин В. Екатеринослав в 1917—1918 году // Октябрьская революция. Первое пятилетие. — Х.: Госиздат, 1922. — С. 587; ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1497. — Арк. 4.*

було встановлено в полі біля Монастирського лісу, звідки вони могли обстрілювати Брянський завод[29].

Вранці 9 січня Д. Абриньба передав на Брянський завод ультиматум з вимогою до 12 год. повернути викрадений панцерник і здати зброю. В іншому разі український командувач погрожував розпочати гарматний обстріл заводу.

Революційний штаб брянців терміново викликав на завод керівників катеринославського ВРК К. Грінбаума та В. Аверіна. Водночас було скликано екстренні збори представників усіх цехів спільно з заводським комітетом. «Після короткої інформації про те, що сталось, без обговорення, одноголосно було вирішено відкинути ультиматум і вжити всіх можливих заходів, щоб підготувати належний опір упродовж часу, який залишився в нашому розпорядженні», — згадував В. Аверін[30]. Ухвалено було скликати на завод робітників за сигналом заводського гудка.

Отже, брянці не збиралися виконувати вимоги українського командування. Рівно опівдні батарея біля Монастирського лісу зробила три гарматні постріли по заводу. Перший снаряд влучив у барак полонених австрійців (6 осіб загинуло, 28 було поранено), другий розірвався на терені заводської лікарні, а третій поцілив у заводську трубу. Після цього батарея була змушена припинити вогонь: вояки полку ім. П. Орлика зажадали від Д. Абриньби негайно припинити обстріл заводу, погрожуючи в іншому разі виступити на боці більшовиків. Підполковник був змушений поступитися і передати гармати під охорону орликівців[31].

За кілька хвилин після того, як обстріл припинився, пролунав заводський гудок, який скликав на бій борців за «владу трудящих». А вже невдовзі до заводу почали прибувати озброєні робітники. Переважна більшість з них ще нічого не знала про події, які сталися у ці різдвяні дні[32]. Лише утаємничені в план повстан-

---

[29] *Державний архів Дніпропетровської області. — Ф. Р-3493. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 6; ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1155. — Арк. 45; Там само. — Спр. 1091. — Арк. 114.*

[30] *Аверин В. Октябрьская революция в Екатеринославе // Летопись революции. — 1927. — № 5—6 (26—27). — С. 121.*

[31] *Потапов М. Червона гвардія Катеринослава. — С. 277; ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1091. — Арк. 115.*

[32] *Аверин В. Екатеринослав в 1917 — 1918 году. — С. 587; ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 705. — Арк. 15.*

ня розуміли, що боротьба починається раніше, аніж очікувалося. Як тільки у величезному мостовому цеху заводу зібралося кілька тисяч робітників, В. Аверін зачитав їм перекладений російською мовою ультиматум українського командування. «Аверін після доповіді про ситуацію, що склалась, поставив перед робітниками питання: чи повернути броньовик чи битися? — описувала події С. Гопнер. — Збори, як один, голосували за те, щоб битися. Вони ухвалили резолюцію, в якій робітники поклялись не здаватися, дати бій і перемогти. Цього ж вечора на заводі відбувся ще один мітинг, на якому більше 1 000 озброєних робітників теж голосували за бій. Такі ж мітинги були проведені на залізничному вузлі та на інших заводах»[33].

Після брянців найбільший за чисельністю загін червоної гвардії вдалося зібрати на Трубному заводі. Один з червоногвардійців згадував: «До заводу почали збігатися робітники, червоногвардійці. Мені довелося керувати видачею робітникам зброї, патронів, виділяти старшин десятків. Старшинами призначали робітників — колишніх солдатів, демобілізованих з армії. Одержавши зброю, патрони, робітники розходились по своїх цехах. Наш ревком був зв'язаний телефоном зі всіма цехами заводу. За розпорядженням Брянського районного ревштабу, з цехів негайно ж виступила група озброєних робітників для формування бойових загонів»[34].

Член загальноміського штабу червоної гвардії свідчив, що на Брянському заводі зібралося 400-500 червоногвардійців. Саме брянці були ударною силою повстання. Менш чисельні загони інших заводів мали виконувати функції допоміжних відділів й наступати слідом за брянцями[35]. Лише в Амур-Нижньодніпровську червона гвардія мала діяти самостійно: очікувалось, що тамтешні червоногвардійці нейтралізують місцеве Вільне козацтво, візьмуть під контроль залізничний міст й підтримають своїх катеринославських товаришів.

---

[33] *Гопнер С. Від березня 1917 до березня 1918 року // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні. — К.: Політвидав, 1987. — С. 253.*

[34] *Козлов П. Назустріч вирішальним подіям // Борці за Жовтень розповідають (Спогади учасників боротьби за владу Рад на Катеринославщині). — Дніпропетровськ, 1957. — С. 283.*

[35] *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1215. — Арк. 119; Семенов І. Незабутнє... — С. 243.*

Відрізана від зв'язку з Брянським заводом Рада робітничих і солдатських депутатів опинилася у скрутному становищі. Українські вояки займали пошту, що знаходилась майже навпроти губернаторського дому, в якому розміщувалися Рада і військово-революційний штаб. Лише широкий Катеринінський проспект відділяв обидва будинки один від одного. Втім, двоповерховий губернаторський дім мав високу кам'яну огорожу, яка забезпечувала певний захист його оборонцям. Цих останніх спершу було небагато — кілька десятків червоногвардійців, а також відділи з дружин Бунду, польських та єврейських соціалістів. «Але коли на Брянці проревів тривожний гудок, сталося несподіване, — згадував один з червоногвардійців. — До Ради, яка знаходилася через вулицю напроти пошти, почали сходитися робітники заводу, які жили в центрі міста і навіть ремісники, з проханням дати їм зброю для захисту штабу від гайдамацького нашестя. Звичайно, їм негайно було роздано зброю, і утворений таким чином бойовий загін, чоловік з 150, було розставлено в місцях, звідки швидше всього могли з'явитися гайдамаки»[36].

З настанням сутінків вулиці в центрі міста майже спорожніли, припинився рух трамваїв, згасла електрика. Однак українські вояки, закріпившись на пошті, не поспішали атакувати будинок Ради. До виконкому Ради прибули представники міської думи з проханням мирно врегулювати конфлікт. В губернаторському домі відбулося екстренне засідання виконкому. «Засідання було важливе, серйозне, — згадував один з більшовиків. — Кожний з присутніх дуже нервував. Майже ніхто не сидів — ходили, жестикулювали, сперечались, намагаючись переконати один одного»[37]. Засідання перервалось, коли з вулиці пролунали рушничні постріли. Перестрілка була нетривалою, кожна сторона втратила одного вбитого.

Член більшовицької фракції Ради так описував атмосферу, що царювала в губернаторському домі після першої збройної сутички: «В будинку і на подвір'ї Ради — шум, галас. Всі хотіли командувати, кожний пропонував якийсь свій план, кожний горів бажанням зробити щось корисне, допомогти. То тут, то там лунали окремі несподівані постріли — через невміле поводження зі

[36] *ДАДО. — Ф. Р-3493. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 7.*
[37] *Новіков А. Катеринославський Жовтень... — С. 264.*

зброєю. Минуло ще півгодини, і стрілянина розпочалась знову. На вогонь гайдамаків з пошти наші дружно відповідали. Знову стихало»[38]. Оборону губернаторського дому очолили керівник бойової дружини анархістів Бакунін і начальник загальноміського штабу червоної гвардії М. Потапов. Вночі до захисників Ради приєдналися 15 осіб кримінальної зовнішності, які прийшли від анархістів. Їхню допомогу прийняли[39].

Спроба більшовиків підняти на повстання полк ім. П. Орлика була безуспішною: орликівці зберігали дружній до радянської влади нейтралітет. Е. Квірінг згадував: «Я особисто цю ніч провів у казармах полку Орлика, намагаючись викликати його на виступ. Замість виступу полковий комітет вирішив почати переговори з гайдамаками, поставивши вимогу негайно припинити воєнні дії і повернути захоплені у робітників 10 кулеметів»[40].

В. Аверін та К. Грінбаум залишалися на Брянському заводі, керуючи підготовкою робітників до виступу. До вечора зі складу червоногвардійців було виділено загони, кожен з яких налічував 50-100 осіб і отримав власне бойове завдання. Перші кілька загонів було направлено на Кайдаки для ліквідації вільно-козачого відділу, який засів у районі Озерного базару. Загін силою в 100 червоногвардійців мав зайняти ст. Горяїнове, на захід від Катеринослава, і не допустити до міста ешелони з українськими військами з Києва чи Одеси. Інший загін мав опанувати вокзал і залізничну станцію, ще один — пробитися до центру міста, для захисту Ради робітничих і солдатських депутатів. Крім того, окремі групи по 20-80 червоногвардійців охороняли підступи до Брянського заводу[41].

На Кайдаках вільно-козача сотня відкрила вогонь по двом червоногвардійським загонам, які намагалися оточити козаків. Після нетривалої перестрілки вільні козаки склали зброю. 75 козаків, в тому числі й курінний отаман Кравченко, потрапили до поло-

---

38 *Новіков А. Катеринославський Жовтень... — С. 264.*

39 *Кошелев С. Борьба за власть. — С. 129.*

40 *Квірінг Е. Катеринославська Рада і Жовтнева революція // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні. — К.: Політвидав, 1987. — С. 229—230.*

41 *Аверин В. Октябрьская революция в Екатеринославе. — С. 121; Потапов М. Червона гвардія Катеринослава... — С. 277; Семенов І. Незабутнє. — С. 243; ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1155. — Арк. 46; Там само. — Спр. 1215. — Арк. 119—120; Там само. — Спр. 741. — Арк. 26.*

ну. Червоногвардійці втратили 1 вбитого і 4 поранених. Спроба брянців використати в цьому бою захоплений панцерник була невдалою. Призначений начальником броньованої машини червоногвардієць згадував: «Не доїжджаючи до Кайдаків, біля так званої канави, панцерник застряг в калюжі багна, і їхати далі не уявлялося можливим. Червоногвардійці, що знаходилися на панцернику — чоловік дванадцять — зіскочили з панцерника і побігли великою вулицею до будинку Тихонова на допомогу червоногвардійцям. Ціною значних зусиль мені вдалося завести панцерник і повернутися назад на завод, оскільки години до десятої вечора курінь було розбито і червоногвардійці поверталися на завод»[42].

Тим часом червоногвардійський загін безперешкодно зайняв ст. Горяїнове. Ніяких ешелонів з військами Центральної Ради в околицях помічено не було, вільні козаки з Верхньодніпровська також не турбували червоногвардійців. Сум'яття виникло, коли інший червоногвардійський загін, що охороняв Брянський завод з боку Брянської колонії, прийняв у нічній темряві своїх товаришів на ст. Горяїнове за українських вояків. Від «дружнього вогню» загинув один червоногвардієць, перш ніж непорозуміння з'ясувалося[43]. Не ризикуючи вв'язуватися в нові нічні сутички, керівники повстання вирішили відкласти подальші бойові дії на ранок. Ніч на Брянському заводі минула спокійно, червоногвардійці відпочивали й готувалися продовжити бій наступного дня.

В центрі міста боротьба натомість лише розпочиналася. О 21 год. українське командування по телефону запропонувало оборонцям Ради скласти зброю, але останні відхилили пропозицію. Після цього українські вояки незначними силами атакували губернаторський дім з боку пошти. Відстрілюючись з усіх вікон та саморобних бійниць у цегляному паркані довкола обложеного будинку, червоногвардійці відбили натиск[44].

---

42 *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 705. — Арк. 15—16.*

43 *Рухман М. В боях за владу Рад // Борці за Жовтень розповідають (Спогади учасників боротьби за владу Рад на Катеринославщині). — Дніпропетровськ, 1957. — С. 152.*

44 *Горб А. Червона гвардія м. Катеринославу (Дніпропетровське) в боротьбі за владу Рад... — С. 66; Квиринг Э. Некоторые поправки к воспоминаниям о Екатеринославском Октябре // Летопись революции. — 1928. — № 2 (29). — С. 142; Аверин В. Октябрьская революция в Екатеринославе // Летопись революции. — 1927. — № 5—6 (26—27). — С. 121.*

Але становище оборонців Ради залишалось критичним. М. Потапов згадував: «Будинок Ради, який ми обороняли, було блоковано юнкерами і гайдамаками (насправді юнкерів у складі українських військ в Катеринославі не було — *М. К.*), зв'язок з заводом порушено, наша спроба зв'язатися з заводами не вдалася, відправлені товариші не повернулися. Гайдамаки по телеграфу пропонували нам здатися і скласти зброю, але ми в свою чергу також пропонували їм здатися і скласти зброю, по телефону здебільшого вів переговори т. Каверін Вася. На всі спроби юнкерів і гайдамаків здобути нас приступом, ми відповідали жорстоким рушничним вогнем, вони виставили проти нас бомбомет, але він суттєвої користі не приносив, оскільки снаряди вибухали передчасно, не досягаючи цілі, лише псували прекрасні дерева і дроти на головному проспекті, але все-таки помітно відчувалося, що перевага була на їхньому боці й облогу довелося нести нам у напруженому стані, з нашого боку вже було троє вбитих і декілька поранених бійців»[45]. Один з червоногвардійців свідчив у спогадах: «Вбитих ми зносили в окрему кімнату Ради, а пораненим тут же робили перев'язку. Лікарів і сестер у нас не було, і наші комунарки справлялися самі з цими обов'язками в якості сестер, достаючи зі своєї аптечки необхідні для перев'язки матеріали»[46].

Опівночі знову спалахнув бій. Цього разу українські вояки спробували обійти губернаторський дім й захопити кінотеатр, в якому засів бойовий відділ анархістів. «Гайдамаки здійснили спробу захопити кінотеатр і під час перебіжки гайдамаків через проспект, нами з бійниць було відкрито біглий рушничний вогонь по гайдамаках і їхня спроба захопити кінотеатр провалилася. Ця спроба їм дорого обійшлася, вони втратили вбитими і пораненими більше десяти чоловік», — згадував М. Потапов[47]. Червоногвардійці цього разу втратили лише кількох бійців важко пораненими.

Українським воякам все ж вдалося зламати опір бойовиків-анархістів і зайняти кінотеатр. О 3 год. ночі гайдамаки і вільні козаки знову атакували губернаторський дім. Їх зустріли дружнім вогнем з бійниць та вулиці. «Щойно гайдамаки скомандували

---

45 *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1091. — Арк. 116.*
46 *Кошелев С. Борьба за власть... — С. 127.*
47 *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1091. — Арк. 117.*

“ура”і кинулись в наступ, наш загін, який ще не був у рукопашних боях, спочатку перелякався, — згадував учасник оборони Ради. — Тов. Бакунін скомандував: “Назад ні кроку!” — і сам перший, тримаючи по револьверу в кожній руці, рушив в наступ на противника. Наші дали залп. Гайдамаки відступили, залишивши 4-х вбитих»[48]. Та коли наступ було відбито, випадкова куля влучила в Бакуніна. Смертельно поранений керівник оборони Ради помер на руках своїх товаришів[49].

Близько 5 год. ранку українське командування знову запропонувало захисникам Ради скласти зброю. Та замість капітуляції, в губернаторському домі почали готуватися до бою. «Підняли всіх на ноги, перевірили, чи є набої у всіх бійців. В кого було їх багато, ми частину відібрали і передали тим, в кого їх було мало, — згадував червоногвардієць. — Рівно через 15 хвилин здіймається ракета, а слідом за нею починається кулеметний і бомбометний обстріл будинку Ради. Наші відповідали з рушниць по будинку пошти, і коли противник робив перебіжку з будинку театру “Колізей” на пошту, то наші вдарили залпом по перебіжчикам і цим залпом було вбито 8-9 чоловік. Всі вони впали і не піднялися з землі»[50].

Українське командування запропонувало обложеним припинити бойові дії на дві години, щоб забрати тіла вбитих і підібрати поранених. Виснажені оборонці Ради охоче пристали на цю пропозицію. На цей час набої та запаси продуктів у них майже скінчилися. Член штабу червоної гвардії так описував становище всередині губернаторського дому: «На верхньому поверсі у вікнах скло було вибите гайдамацькими кулями і підлога була всіяна уламками скла. На нижніх поверхах будинку було темно, як і в дворі. Нагорі, в одній з кімнат, горіла керосинна лампочка і біля телефону чергувало декілька чоловік наших товаришів»[51]. Зв’язку з Брянським заводом і Амур-Нижньодніпровськом не було. Багатьом захисникам Ради становище здавалося безнадійним.

---

[48] *Кошелев С. Борьба за власть... — С. 129.*
[49] *Там же. — С. 130; Горб А. Червона гвардія м. Катеринославу (Дніпропетровське) в боротьбі за владу Рад... — С. 66.*
[50] *Кошелев С. Борьба за власть... — С. 130.*
[51] *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1215. — Арк. 127.*

Міська дума, не полишаючи надії врегулювати конфлікт, запропонувала обом сторонам своє посередництво для мирних переговорів. Підполковник Д. Абриньба погодився припинити бойові дії, але лише за умови здачі більшовиками зброї й розпуску червоної гвардії. Проте делегатам думи вдалося переконати українського командувача зустрітися з представниками військово-революційного штабу в приміщенні думи, для з'ясування можливості мирних переговорів[52].

Керівники повстання на Брянському заводі погодилися на переговори з українським командуванням. «Пропозицію ми прийняли з умовою надання нам права розмови телефоном з містом... Нам було гарантовано недоторканість делегації», — згадував В. Аверін[53]. Але вислана з Брянського заводу делегація зникла безвісти, як потім з'ясувалось, біля пошти делегати були затримані українськими вояками[54]. Глухої ночі В. Аверін та К. Грінбаум виїхали до думи, щоб особисто взяти участь в переговорах. У центрі міста їх також затримали. В. Аверін згодом свідчив: «Напроти штабу петлюрівців, незважаючи на наші протести, нас взяли до полону, зав'язали очі обом, відвезли в штаб до чергового офіцера поодинці й знову з зав'язаними очима відправили в різні кімнати. Так ми, поодинці, в очікуванні розстрілу проспали до ранку»[55].

Незалежно від брянців, обложені в губернаторському домі захисники Ради також пристали на переговори. Лідери катеринославських більшовиків вирішили скористатися цією можливістю, щоб виграти час до прибуття в Катеринослав радянських загонів[56]. Член штабу червоної гвардії І. Семенов, зустрівши Е. Квірінга вже в приміщенні думи, почув від нього саме цю думку: «Тоді мені Квірінг повідомив, що він спільно з іншими членами міськкому партії більшовиків веде переговори з командуванням гайдамаків, які вимагають негайно припинити збройну боротьбу, здачі зброї, розпуску червоної гвардії тощо, тобто цілковитого підпорядку-

---

52 *ДАДО. — Ф. Р-3493. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 6.*

53 *Аверин В. Екатеринослав в 1917—1918 году... — С. 588.*

54 *Луговой А. Эпоха бури и натиска // Звезда. — 1921. — № 29. — С. 42.*

55 *Аверин В. Борьба за советскую власть (Катеринослав 1917—1918 г.) // Пятая годовщина Октябрьской революции. 1917 — октябрь — 1922. — Катеринослав, 1922. — С. 85.*

56 *Квиринг Э. Некоторые поправки к воспоминаниям о Екатеринославском Октябре... — С. 142.*

вання влади Центральній Українській Раді та її органам на місцях — губернській раді. Наша мета, сказав Квірінг, зараз затягти переговори з ними, оскільки перевага військової сили на боці гайдамаків, але до нас на підмогу з боку Синельникового просуваються загони московських червоногвардійців і задніпровці. Щойно лишень москвичі до Нижньодніпровська просунуться і рушать до Амуру, тоді ми пред'явимо ультиматум гайдамакам, які засіли на пошті, щоб вони здалися, а поки що до них не треба виявляти гарячки»[57].

Тієї ж ночі у Катеринославі було отримано перші звістки про наближення радянських загонів В. Антонова-Овсієнка. Головний комісар Катеринінської залізниці, більшовик Степан Власенко, одержав відомості, що на ст. Ігрень прибув бронепотяг разом з відділом московських червоногвардійців. Він відразу ж повідомив про це Е. Квірінга та інших катеринославських більшовиків[58].

Не маючи жодної інформації про події в Амур-Нижньодніпровську й на лівобережжі, у військово-революційному штабі могли лише здогадуватись, чому задніпровські червоногвардійці не поспішають на допомогу обложеним захисникам Ради. Червона гвардія в Амур-Нижньодніпровську за чисельністю майже не поступалася брянцям, тож могла відіграти вирішальну роль в ході вуличних боїв з прихильниками Центральної Ради.

Насправді звістка про ультиматум українського командування й наступні події на Брянському заводі стала несподіванкою для керівників задніпровських червоногвардійців. День був святковим, підприємства не працювали, жодного бойового чергування на заводах не було. Робітники, які мешкали в місті, не могли за першим покликом дістатися до штабу червоної гвардії. Ті ж, хто знаходився в Амур-Нижньодніпровську, внаслідок святкування Різдва часто не могли тримати в руках зброю. Керівники червоної гвардії побоювались, що отаман місцевого Вільного козацтва Чорнобай скористається ситуацією і завдасть удару першим. Начальник штабу задніпровської червоної гвардії згадував: «На протязі години в штаб прибуло близько 20 чоловік. Я непокоївся, нас Чорнобай міг

---

[57] *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1215. — Арк. 126—127.*

[58] *Власенко С. В боях за радянську владу в Катеринославі // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні. — К.: Політвидав, 1987. — С. 284; ЦДАГО України. — Ф. 9. — Оп. 1. — Спр. 1215. — Арк. 127.*

голими руками взяти, основний кістяк залишався в місті й його вже не пустили додому. Щойно я повернувся до штабу, негайно віддав розпорядження увесь легковий транспорт заводу вислати в штаб, тому в наше розпорядження прибули 6 чи 8 фаетонів. Посадивши на фаетони командирів загонів, я їм дав завдання без бійців не повертатися, це значно допомогло, за години підступи до мосту було зміцнено, патрулі на певних спостережних пунктах було розставлено, а решту направили в клуб цвяхарів і вклали спати, не роздягаючись»[59].

Втім, отаману Вільного козацтва також не відразу вдалося зібрати своїх людей. Тим часом, основні сили задніпровської червоної гвардії (кілька сотень бійців) зосередились на заводі «Сиріус». Взявши під свій контроль залізничну станцію й міст через Дніпро, червоногвардійці до вечора витіснили вільно-козачі відділи з Амур-Нижньодніпровська. Вже вночі частина козаків спробувала прорватися через міст до Катеринослава, але була відбита. Решта вільних козаків відступила до ст. Ігрень, де й закріпилася. Розташування будинків, парканів та штабелів дров забезпечувало їм зручну позицію для оборони. Та головне, поки ст. Ігрень займали вільні козаки, загони В. Антонова-Овсієнка не могли дістатися Катеринослава. Радянський дослідник А. Горб писав: «Спираючись на зв'язки з людністю околишніх сіл, "вільні козаки" могли, не приймаючи нерівного бою, то розсіваючись, то збираючись знову, руйнувати залізничну колію та відрізувати Катеринослав від зв'язку із ст. Синельникове й Харковом»[60].

Тож замість пробиватися до Катеринослава, штаб задніпровської червоної гвардії вирішив кинути усі свої сили на здобуття ст. Ігрень. Лише зайнявши цю станцію, червоногвардійці могли зв'язатися з силами В. Антонова-Овсієнка і забезпечити їх прибуття до Катеринослава.

Таким чином, перший день повстання не приніс борцям за радянську владу вирішальної переваги. Брянці не змогли скористатися наслідками своєї перемоги на Кайдаках і поки що відсиджувалися за містом. Задніпровська червона гвардія також не поспішала залишати лівий берег Дніпра. В. Аверіна та К. Грінбаума було за-

---

[59] *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 320. — Арк. 21.*

[60] *Горб А. Червона гвардія м. Катеринославу (Дніпропетровське) в боротьбі за владу Рад... — С. 68.*

арештовано; Рада перебувала в облозі, що загрожувала ось-ось скінчитися капітуляцією. Втім, нечисленні захисники української влади були виснажені не менше від своїх противників. Варто було брянцям і задніпровцям перейти до активних дій, не кажучи вже про прибуття до міста радянських загонів В. Антонова-Овсієнка, щоб становище сил Центральної Ради стало критичним.

Хоча виступ у Катеринославі стався днем раніше від запланованого, П. Єгоров все одно готувався вирушити на допомогу повсталим. Отримавши вже 9 січня звістку про ультиматум робітникам Брянського заводу, він телеграфував В. Антонову-Овсієнку: «Далі можна очікувати, що гайдамаки виконають свій ультиматум. Екстрено висилайте відповідні сили, в тому числі мають бути відправлені панцерні майданчики»[61].

П. Єгоров невипадково прохав надіслати йому підкріплення. Під час боїв за Павлоград і Синельникове його загін налічував близько 1400 бійців, але на той час з них лишилася ледве третина. Переважна більшість харківських червоногвардійців і вояки 30-го запасного полку повернулася до Харкова. У розпорядженні Єгорова залишилися бронепотяг № 2 і відділ московських червоногвардійців (430 бійців). Щоправда, у Лозовій та Павлограді до цих сил приєдналися місцеві червоногвардійці (300 бійців), відділ чорної гвардії з Олександрівська (150 бійців) та загін шахтарської червоної гвардії (300 бійців)[62]. Крім того, на допомогу П. Єгорову В. Антонов-Овсієнко надіслав сотню петроградських червоногвардійців під командою Полякова. Разом усі ці сили налічували 1300 бійців, але Єгоров вважав, що може покладатися лише на москвичів і петроградців.

Вже 9 січня бронепотяг № 2 за наказом П. Єгорова побував на ст. Ігрень. Жодних військ на станції не було, і бронепотяг безперешкодно повернувся до Синельникового. Місцеві залізничники відразу ж повідомили про це до Катеринослава, а опівночі до ст. Ігрень вже виїхав загін червоногвардійців. Але на цей час станцію зайняли вільні козаки. Залізничний тор на під'їзді до Ігрені було розібрано, а потяг з червоногвардійцями обстріляно. Виско-

---

[61] *ГАРФ. — Ф. 8415. — Оп. 1. — Д. 4. — Л. 101.*

[62] *ЦДАВО України. — Ф. 1042. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 55—55зв.; Антонов-Овсеенко В. Записки о гражданской войне. — Т. 1. — С. 109; Лукьянов Х. Красная гвардия Донбасса. — Сталино, 1958. — С. 74.*

чивши з вагону, червоногвардійці вступили в бій з вільними козаками. Останні не вчинили значного опору й склали зброю; після невеличкого імпровізованого мітингу всіх їх відпустили, взявши обіцянку не виступати більше проти радянської влади. Червоногвардійці повернулися до Синельникового, маючи кількох поранених[63]. П. Єгоров телеграфував В. Антонову-Овсієнку: «Чекаю від вас резерву — необхідний»[64].

Вранці 10 січня на ст. Ігрень прибув невеличкий червоногвардійський відділ з Амур-Нижньодніпровська (16 бійців). Загін спершу безперешкодно зайняв станцію, але був змушений відступити під натиском вільних козаків, що з'явилися з боку Ігренської колонії. Поблукавши в околицях залізниці, червоногвардійці повернулися через замерзлу Самару до Амур-Нижньодніпровська[65]. Скерувати на ст. Ігрень більші сили штаб задніпровської червоної гвардії не зміг, оскільки саме в цей час вільно-козачий загін атакував Амур-Нижньодніпровськ. Козаки намагалися прорватись до залізничного мосту, але під кулеметним вогнем втратили кількох вбитих і відступили. Водночас на вимогу штабу червоної гвардії місцеві залізничники підготували до виїзду ремонтний потяг, що мав полагодити залізницю в районі ст. Ігрень. «Години до 10 ранку залізничники обладнали аварійний потяг і зажадали від нас охорону, — згадував начальник штабу червоної гвардії П. Гудима. — Але не встиг потяг дійти до горяйського мосту, як його сильно обстріляли, двох чи трьох наших бійців поранило, і потяг повернувся назад. Довелося збільшити охорону і дати кулемет»[66].

Для експедиції на ст. Ігрень було сформовано загін з 200 задніпровських червоногвардійців. Його командир згадував: «Миттю загін повантажився у вагони. Настрій змінювався лихоманкою: усі метушилися, кричали, віддавали розпорядження; нетерпляче чекання породжувало паніку. Невміле поводження зі зброєю привело до зайвих, непотрібних жертв»[67].

---

63 *Горб А. Червона гвардія м. Катеринославу (Дніпропетровське) в боротьбі за владу Рад... — С. 68.*

64 *ГАРФ. — Ф. 8415. — Оп. 1. — Д. 4. — Л. 112.*

65 *Горб А. Червона гвардія м. Катеринославу (Дніпропетровське) в боротьбі за владу Рад... — С. 68.*

66 *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 320. — Арк. 24.*

67 *Суханов А. «Заднепровье» (1913 — 1917 гг.) // Летопись революции. — 1923. — № 4. — С. 111.*

Без особливих зусиль червоногвардійці розсіяли сторожову охорону біля мосту через Самару, але неподалік ст. Ігрень потрапили під перехресний обстріл. Поспіхом залишивши ешелон, задніпровці залягли й півгодини вели перестрілку з вільними козаками, що закріпилися в Ігренській колонії[68]. Скориставшись чисельною перевагою, червоногвардійці обійшли колонію і атакували козаків з флангу. Командир загону згадував: «Бігти довелося близько версти, спершу перебіганням, а потім безладною лавою, щоб сховатися за кам'яні стайні й дров'яні укріплення. У цей час зачастили кулемети. Охоплюючи з правого крила лобовим ударом, наша лава вибила гайдамаків, що засіли там. Розстрілювали всіх, хто потрапляв під руку, переслідуючи до самого настання темряви. З нашого боку був один вбитий і двоє поранених»[69]. П. Гудима писав, що вільні козаки мали «чоловіки зо три вбитих, яких вони кинули в кущах, і кількох чоловік поранених, двох чи трьох поранених петлюрівців взяли до полону та підібрали штук 12-15 карабінів»[70]. Поки команда ремонтного потягу лагодила залізничний тор, козаки спробували контратакувати, але були відбиті й відійшли на Новомосковськ.

Таким чином, червоногвардійці остаточно закріпилися на ст. Ігрень. Залізничний тор було швидко полагоджено, і до станції прибув з Синельникового бронепотяг № 2, на якому було 100 московських червоногвардійців. Саме ці сили й складали авангард загону П. Єгорова, висланий на допомогу катеринославській червоній гвардії[71]. Бронепотяг без перешкод дістався до Амур-Нижньодніпровська, щоб звідти дістатися до Катеринослава, на вулицях якого другий день поспіль точилися бої.

Тим часом похмурий світанок 10 січня захисники обложеної катеринославської Ради робітничих і солдатських депутатів зустріли з невеселими почуттями. Учасник оборони згадував: «Коли зовсім розвиднілось, я оглянув будинок Ради. Скло повилітало з усіх шибок. Біля кожного вікна було по кілька чоловік. Вони стріляли по пошті. Було сиро, мрячно. Люди перемерзли, дрижали.

---

[68] *Горб А. Червона гвардія м. Катеринославу (Дніпропетровське) в боротьбі за владу Рад. — С. 69; Суханов А. «Заднепровье» (1913—1917 гг.). — С. 111.*
[69] *Суханов А. «Заднепровье» (1913—1917 гг.)... — С. 111 — 112.*
[70] *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 320. — Арк. 24 — 25.*
[71] *ЦДАВО України. — Ф. 4712. — Оп. 1. — Спр. 57. — Арк. 26.*

Я вийшов за ворота Ради на Воскресенську вулицю з тим, щоб перевірити наші пости. На вулиці не видно було нікого. Але коли я проходив повз будинки, вгору по Воскресенській, до мене раз у раз виходили з парадного ходу майже кожного будинку озброєні робітники. Багато серед них було шодуарівців, які жили в місті»[72]. «До ранку 28 грудня (10 січня за н. ст. — *М. К.*) боєприпаси і продукти харчування у нас майже вичерпалися, юнкери і гайдамаки оточили нас, — свідчив М. Потапов. — Позбавлені зв'язку, ми не знали, що відбувається в місті — на заводах, фабриках»[73].

У цей час до Ради прибув посланець Брянського заводу, М. Брянський (Бреславський). Один з захисників Ради згадував про розмову з ним: «Я заявив Мирону, що у нас немає набоїв і хліба, а також бійців. Він відповів, що Брянський завод, тобто наш штаб, зовсім не знав про те, що у нас були бої з гайдамаками всю ніч і що в нас є вбиті й поранені, а ми лишень від нього дізналися, що і в них в свою чергу були бої з гайдамаками в районі Кайдаків, де стояв курінь гайдамаків, і що цей курінь було цілковито розбито і полонено брянцями... Після розмови про стан справ тов. Бреславський обіцяв все передати брянцям і попрохати їх якомога швидше вжити заходів для надання нам допомоги. З цими словами він пішов від нас. Нам було вже веселіше, тому що зв'язок з брянцями налагоджено»[74].

Невдовзі з Брянського заводу прибув панцерник з кількома ящиками набоїв, рушницями і продовольством. Оборонці Ради з піднесенням зустріли звістку про те, що опівдні брянці планують спільно з задніпровцями розгорнути наступ на центр міста, а також про наближення до Катеринослава загонів В. Антонова-Овсієнка. Залишивши підбадьорених захисників Ради чекати підмоги, «Гуркіт» повернувся на Брянський завод. За годину українські вояки знову атакували будинок Ради, але після тривалої перестрілки були змушені відступити.

Тим часом українське командування за наполяганням міської думи звільнило К. Грінбаума та В. Аверіна з-під арешту. Останній згадував: «...Ми вирушили до Думи, де застали нашу фрак-

---

72 *Новіков А. Катеринославський Жовтень...— С. 265.*
73 *Потапов М. Червона гвардія Катеринослава... — С. 277.*
74 *Кошелев С. Борьба за власть... — С. 131.*

цію — щоправда, не всю. Там були тт. Квірінг, Бек, Гопнер та інші товариші. Стали ми радитися і обговорювати, як бути: починати переговори чи відтягнути їх під різними приводами до приїзду москвичів з артилерією, які знаходилися в ешелонах за 45 верст від Катеринослава. Суперечок було чимало. В результаті — вирішено було не вести переговорів під тим приводом, що командування противника порушило дану обіцянку щодо недоторканості нашої делегації і що внаслідок арешту ми не знаємо, яке зараз становище у робітничих кварталах»[75].

Після тривалої суперечки Аверін і Грінбаум переконали представників українського командування, що їм потрібно ознайомитися з настроями брянців, перш ніж вести переговори. Обом було видано перепустки для проїзду на Брянський завод. Та прибувши до брянців, керівники повстання почали готувати червоногвардійців до загального наступу.

Опівдні до міста прибув з лівого берега Дніпра бронепотяг № 2 з московськими червоногвардійцями. На під'їзді до вокзалу бронепотяг було обстріляно українською артилерією (прямим влученням виведено з ладу одну з чотирьох його гармат)[76]. Але це не перешкодило москвичам спільно з сотнею брянців зайняти вокзал. З Амур-Нижньодніпровська надійшли загони задніпровської червоної гвардії. На цей час червона гвардія Брянського заводу вже була готовою до вирішального наступу. Всього в районі вокзалу й Озерного базару зосередилося не менше 600 червоногвардійців, які почали наступати на центр міста.

Частина озброєних робітників просувалася Катеринінським і Пушкінським проспектами, інша частина — Петроградською вулицею, обходячи пошту з тилу. Після 15 год. червоногвардійські загони почали прибувати в центр міста, долаючи опір гайдамаків і вільних козаків. «Гуркіт» їхав попереду лави, підтримуючи червоногвардійців гарматним і кулеметним вогнем. З міського саду панцерник обстріляв позиції українських вояків. Його командир згадував: «Чисто випадково мені вдалося визначити вогневу точку противника, яка знаходилася на даху пошти (слухове вікно). Я встановив сорокавосьмиміліметрову гармату системи "Гочкіс",

---

[75] *Аверин В. Екатеринослав в 1917—1918 году... — С. 588.*

[76] *ГАРФ. — Ф. 8415. — Оп. 1. — Д. 4. — Л. 118; ЦДАВО України. — Ф. 4712. — Оп. 1. — Спр. 57. — Арк. 26.*

що знаходилася в мене на панцернику, і дав дві черги пострілів по п'ять снарядів, і вогневу точку противника було придушено, тобто ліквідовано»[77].

Хоча всі українські військові сили було стягнуто до центру міста, загонам червоної гвардії вдалося з боями зайняти вулиці, прилеглі до губернаторського дому. До 16 год. хлібозавод, млини, типографія вже були в руках червоногвардійців. Відділи робітників зайняли Воскресенську й ріг Олександрівської вулиць, захищаючи будинок Ради від обходу з нагірної частини міста. Зайшовши через Петроградську вулицю, червоногвардійці оточили пошту й почали приготування до штурму останніх позицій противника.

Військово-революційний штаб телефоном передав українському командуванню ультиматум з вимогою очистити будинок пошти[78]. На цей час жодних надій на допомогу з Києва чи Одеси у жменьки захисників української влади вже не лишилося. Від вояків 10-го Гайдамацького полку і підрозділів гарматної бригади, які тримали нейтралітет, чекати підмоги також не доводилося. Сердюки, побачивши, чия бере, погодилися нести спільно з червоногвардійцями охорону катеринославського вокзалу[79]. Обложені на пошті вояки спробували прорватися на Катеринінський проспект, але червоногвардійці відбили атаку. Після цього українське командування вирішило розпочати з противником переговори про перемир'я.

Близько 19 год. вечора до Ради прибула мирна делегація в складі членів міської думи й представників штабу Катеринославської дивізії. Однак керівники військово-революційного штабу погоджувались припинити бойові дії лише за умов складення українськими вояками зброї й арешту всіх, хто виступив проти радянської влади[80]. Опівночі делегація штабу передала ці умови українському командуванню (захисники пошти помилково обстріляли делегатів, кількох чоловік було легко поранено). Щоб підштовхнути прихильників Центральної Ради до капітуляції, червоногвардійці зробили два гарматних постріли по будинку пошти. За півгодини українське командування прийняло умови військово-

---

77 *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 705. — Арк. 17.*
78 *Там само. — Спр. 1215. — Арк. 127—128.*
79 *Аверин В. Октябрьская революция в Екатеринославе. — С. 123.*
80 *Великая Октябрьская Социалистическая революция на Украине. — Т. 3. — С. 98; Кошелев С. Борьба за власть... — С. 132.*

революційного штабу. Будь-який збройний опір радянській владі припинявся. Вояки Гайдамацького полку мали здати зброю й перейти до казарм сердюків до з'ясування їх подальшої долі Радою робітничих і солдатських депутатів. Охорону пошти перебирали червоногвардійці та орликівці[81].

Член штабу червоної гвардії І. Семенов так описував капітуляцію українських вояків: «З отриманням цієї відповіді, червоногвардійці підійшли до пошти і почали при абсолютній тиші входити всередину її приміщення. Гайдамацька частина знаходилася на верхньому поверсі будинку пошти. Червоногвардійці вломилися в двері майже юрбою, зайняли нижній поверх будинку. Нікому й на думку не спало вжити засобів безпеки, з огляду на можливість засідки з боку гайдамаків, адже вони могли кинути дві-три бомби в таке скупчення людей і була б маса жертв з нашого боку. Але все обійшлося. Гайдамаки вирішили здатися і не воювати з нами і сиділи сумирно в темних кімнатах. На наш вигук "Давайте світло" звідкілясь принесли кілька керосинних ламп і освітили кімнати пошти»[82]. «Коли я подивився на вікна і на їхній телеграфний апарат, то мені впало у вічі руйнування як результат нашої перестрілки. Все тут було буквально посічено кулями, і не було живого місця на будинку», — згадував інший червоногвардієць[83].

В будинку пошти зброю склало 10 українських старшин і близько 300 вояків. Червоногвардійці відправили останніх в казарми Сердюцького полку, а офіцерів зачинили в одній з кімнат на верхньому поверсі пошти. Палаючи бажанням розправитись з «контрреволюціонерами», юрба озброєних робітників увірвалася до кімнати, де утримувались полонені старшини. І. Семенов, лаконічно написавши у спогадах, що «долею офіцерів ми вже не цікавились», висловив припущення, що над ними було вчинено самосуд[84]. Член катеринославської губернської ради, який зміг дістатися до Києва, повідомив на засіданні Центральної Ради, що наступного дня після зайняття міста більшовики розстріляли

---

[81] *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 833. — Арк. 183; Кошелев С. Борьба за власть. — С. 132—133; Горб А. Червона гвардія м. Катеринославу (Дніпропетровське) в боротьбі за владу Рад... — С. 73.*

[82] *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1215. — Арк. 129.*

[83] *Кошелев С. Борьба за власть... — С. 133.*

[84] *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1215. — Арк. 130.*

9 гайдамацьких старшин[85]. Один з червоногвардійців згодом стверджував, що розстріляно було близько 80 полонених, а решту відпущено[86]. За іншим свідченням, полонених на Кайдаках вільних козаків відпустили під чесне слово, що вони більше не битимуться проти радянської влади[87]. Радянський комісар Катеринінської залізниці, С. Власенко, також стверджував, що гайдамаків було роззброєно і розпущено[88].

Втрати червоногвардійців у вуличних боях в Катеринославі були порівняно невеликими. Повсталі втратили 11 вбитих і 44 поранених, загін П. Єгорова — близько 10 вбитих і 20 поранених[89].

Після капітуляції військ Центральної Ради влада в Катеринославі перейшла до Ради робітничих і солдатських депутатів. Е. Квірінг, голова Ради і лідер катеринославських більшовиків, згадував: «28 грудня (10 січня за н. ст. — *М. К.)* ми вже були повними господарями в місті. Негайно були зайняті всі державні установи: державний банк, коли я не помиляюсь, уже до цього охороняв караул полку Орлика. Скрізь були призначені свої комісари»[90]. 11 січня до Катеринослава прибув П. Єгоров з основними силами свого загону. Того ж дня він доповідав В. Антонову-Овсієнку: «Зараз місто зайняте нашими військами, роззброюємо окремі частини гайдамаків, але їхні сили вийшли з міста і окопуються в лісі, взявши з собою дві гармати. Панцерний потяг Зайцева зі мною в Катеринославі, завтра дамо бій, загони петроградський і московський зі мною, для розвитку подальшої операції чекаю від Вас [підкріплень], оскільки доводиться на кожній станції залишати охорону. Зараз у місті спокійно, організовано ВРКомітет, із засідання якого я й підійшов до апарату... Місто не здам, але очікую від Вас ще частини»[91].

---

85 *Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у 2-х т. — К.: Наукова думка, 1996. — Т. 2. — С. 94.*

86 *Кошелев С. Борьба за власть... — С. 136.*

87 *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1155. — Арк. 46.*

88 *Власенко С. В боях за радянську владу в Катеринославі... — С. 284.*

89 *ГАРФ. — Ф. 8415. — Оп. 1. — Д. 4. — Л. 120; ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1155. — Арк. 49; Рухман М. В боях за владу Рад // Борці за Жовтень розповідають (Спогади учасників боротьби за владу Рад на Катеринославщині). — Дніпропетровськ, 1957. — С. 154; Кошелев С. Борьба за власть... — С. 134.*

90 *Квірінг Е. Катеринославська Рада і Жовтнева революція // У дні Жовтня. Спогади учасників боротьби за владу Рад на Україні. — К.: Політвидав, 1987. — С. 230.*

91 *ГАРФ. — Ф. 8415. — Оп. 1. — Д. 4. — Л. 120.*

Рештки сил підполковника Д. Абриньби, не затримуючись за містом, відійшли в напрямку на П'ятихатки. Оскільки дати їм бій не вдалось, П. Єгоров спрямував увесь свій запал на батарею 5-го запасного гарматного дивізіону, яка відмовлялась передати гармати червоній гвардії. За наказом Єгорова, батарейців було скликано на мітинг, а оточені червоногвардійцями артилерійські казарми взяв на приціл бронепотяг[92]. Один з червоногвардійців так описував подальші події: «Мітинг тривав кілька годин, вояки погоджувалися віддати гармати, але командний склад був проти. Знову починався мітинг, але коли мітингувальники побачили неподалік від казарми червоногвардійську лаву, а снаряди почали падати неподалік від казарми (нині Байдукова), поблизу гарматних казарм, це москвичі стріляли з бронемайданчика, тоді й командування погодилося здати гармати, але прохали, щоб повернули коней і збрую, їх прохання було задоволене»[93].

Вільно-козачий відділ, що відступив з Амур-Нижньодніпровська на Новомосковськ, було розсіяно силами павлоградської червоної гвардії. Один з червоногвардійців згадував: «Що ж стосується новомосковських гайдамаків, що тривожили нас з боку Василівки та інших місцевостей, то для їхньої ліквідації було відправлено у Новомосковськ загін червоногвардійців на чолі з тов. Скирдою, який встановив революційний лад і до приїзду катеринославського загону знаходився у Новомосковську»[94].

Поява у придніпровському краю українського загону, що відступав з Катеринослава, сполошила місцевих революціонерів. Група анархістів-комуністів Кам'янського навіть звернулася до катеринославського ВРК з проханням видати їм зброю «для захисту революції й боротьби з гайдамаками»[95]. Але гайдамаки прослідували до Знам'янки, не роблячи спроб закріпитися у Верхньодніпровську, де з ними міг з'єднатись курінь місцевого Вільного козацтва. І хоча П. Єгоров був впевнений, що Центральна Рада

---

92 *Терещенко Н. Незабываемые дни // Железнодорожники Екатерининской в борьбе за власть Советов. Воспоминания, биографии, документы. — Днепропетровск, 1958. — С. 90.*

93 *ЦДАГО України. — Ф. 59. — Оп. 1. — Спр. 1155. — Арк. 49.*

94 *Швед А. Революционные события в Павлограде (март 1917 — март 1918 г.) // Летопись революции. — 1927. — № 4(25). — С. 113.*

95 *ГАРФ. — Ф. 8415. — Оп. 1. — Д. 17. — Л. 97.*

зосереджує війська для наступу на Катеринослав, нечисленний «загін Абриньби», як його називали в українських зведеннях, був єдиною військовою силою, що прикривала південну Київщину від наступу радянських загонів.

Таким чином, внаслідок дводенної збройної боротьби Катеринослав перейшов до рук прихильників радянської влади. Військове керівництво УНР не спромоглося вчасно підтримати нечисленних оборонців української влади в Катеринославі. Відсутність підкріплень і нейтралітет частини української залоги не дозволили гайдамакам і вільним козакам зберегти за собою ініціативу в ході вуличних боїв. Прибуття до міста авангарду радянського загону П. Єгорова остаточно схилило чашу військового успіху на бік противників Центральної Ради.

Зайняття Катеринослава стало значним військовим успіхом для більшовиків. Нарком В. Антонов-Овсієнко не мав сумнівів, що залучення катеринославських пролетарів до боротьби з Каледіним дозволить змінити становище на донському фронті на користь червоних. Крім того, в разі ескалації збройного конфлікту з Центральною Радою, що виглядало тепер практично неминучим, радянські загони отримали змогу не лише розірвати залізничне сполучення Наддніпрянщини з Приазов'ям, а й розгорнути наступ вглиб Правобережної України. Тож втрата такого важливого адміністративного і промислового центру як Катеринослав значно погіршувала не лише політичне, а й військове становище УНР.